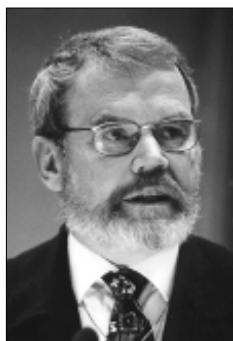

Storstadsungdom

- tidsbarometer, symtombärare och framtidsresurs

Lars H
Gustafsson
Barnläkare, med dr

Adress:
Ljusåker 12
S-916 92 Bjurholm
tel:
+46(0)932-500 17
fax:
+46(0)932-501 28
e-mail:
lars.h.gustafsson@
bjurholm.mail.telia.
com

De nordiska storstäderna är en smältdegel av gammalt och nytt. Av land och stad, nord och syd. Här har barn och ungdomar i alla tider skapat en slags motkultur, en egen undergroundrörelse.

I storstäderna finns möjligheten att i dialog med barn och ungdomar utveckla frizoner, där våra gemensamma mänskliga behov av lek, gemenskap och lärande kan utvecklas.

Det är en utbredd uppfattning att barn är öppna, att sanningen om deras innersta väsen på något sätt sipprar ut ur dem. Det är fel. Ingen är mer hemlighetsfull än ett barn, och ingen har större anledning att vara det. Som ett svar på en värld som ideligen kommer med konservbrytaren för att öppna dem och se efter vad de har inuti sig, och överväga om innehållet kanske borde ersättas med en mer gångbar konserv.

Citatet är hämtat ur en av de mer uppmärksammade nordiska romanerna under senare år, Peter Høegs *Fröken Smillas känsla för snö* (Norstedts 1995). Peter Høeg vet av egen erfarenhet vad han talar om, och han pekar på ett par risker vi har att beakta när vi vuxna ska fundera över barns och ungdomars situation.

Det finns en romantisk föreställning om barn som sanningsägare. Jag möter den hos fältarbetaren, läkaren, psykologen eller socialarbetaren. Många lever i en naiv tro på att barn inte bara vet vad som är sanning utan dessutom anser det mödan värt att försöka meddela den till en vuxen som ställer frågor.

Jag möter samma aningslösa föreställning bland en del politiker och kulturskribenter. Några tycks tro att det är de unga som sitter inne med sanningen om vår samtid och att barnen och ungdomarna, bara vi lyssnar no-

ga, också förmedlar denna sanning till oss, till exempel i musik, lyrik eller datorgrafik. Genom att lyssna till de unga förstår vi oss själva, världen och den tid vi lever i. Barnen är vår säkraste tidsbarometer.

Bakom denna i och för sig sympatiska föreställning döljs ett slags antropologiskt och kanske kulturromantiskt tänkande. Barn ses som ett folk i ett främmande land. Genom att studera dem noga kan vi lära oss något om världen och oss själva. De vuxna är alltså de objektiva observatörerna som utifrån och på ett sakligt, nästan vetenskapligt sätt betraktar barnens och ungdomarnas värld. Vi är inte delaktiga i den och kan heller aldrig bli det. Hos barnen finns det oförstörda, det som människan en gång var tänkt att bli.

Ett mer poetiskt uttryck för detta synsätt är kanske Olle Adolphssons visa *"Barn är ett folk, och dom bor i ett främmande land..."* med text av Beppe Wolgers. Men Wolgers text är mer mångtydig än så, såsom det anstår en glesbygdsbo i norra Jämtland, och slutar med orden:

Där finns det riken som ingen av oss tar ifrån dem.

Alla är barn, och dom tillhör det gåtfulla folket.

Det finns i denna underfundiga text öppningar mot en förstäelse som närmar sig Peter Høegs. Det främmande landet tillhör inte bara barnen i snäv mening. *"Alla är barn"*, säger Beppe Wolgers. Vi också. Inom oss alla, barn, ungdomar och vuxna, finns ett slags barndomslandskap, som ingen kan ta ifrån oss. Barndomen är inte i första hand en tidsmässigt avgränsad del av livet, mer ett slags inre tillstånd som har med lek och skapande att göra. Det är just detta som är det gåtfulla.

Wolgers anknyter på det sättet till en mångtusenårig tradition i sitt tänkande om barn. I våra äldsta nomadkulturer, såsom i den eskimåiska kulturen på Grönland eller den samiska på norra delen av den skandinaviska halvön, uppfattades barn som återupp-

ståndna förfäder. De hade bara varit borta en tid på en resa för att sedan återvända med ökad erfarenhet. Det nyfödda barnet sågs därför som en vis man eller en klok gumma. Det bar alltid med sig ett budskap till sina föräldrar, och den första fråga föräldrarna borde ställa till sitt barn var: "Vad är det du vill mig?" Om föräldrarna skulle få svar på den frågan måste barnet behandlas med den största respekt. Det fanns i dessa kulturer ett tabu mot all aga¹⁾. Den som slog ett barn slog ut anden ur barnets kropp. Då blev barnet självlöst, föräldrarna fick ingenting veta och missade därmed chansen till egen växt och mognad.

Enligt denna gamla tanketradition, med starka rötter också i vår del av världen, var människans ålder av mindre vikt. Vi var alla resenärer på en oändlig resa, och vi möttes ibland för att byta erfarenheter med varandra, för att fråga varandra om vägval, vildjur och rastplatser.

Lydnad och underordning

Men andra tänkesätt tog våra länder i besittning. Med bondesamhället och feodalismen utvecklades så småningom en hierarkiskt ordnad syn på människor, tid och samhälle. Den bofasta människan behövde förutsägbarhet, planerad ordning och försvarssystem för att hävda sin rätt till skörd och revir. Patriarkatet krävde lydnad och underordning. Husbonden ägde att bestämma över både hustru, barn och tjänstefolk. Barn sågs inte längre som kunniga och visa utan som outvecklade och oförståndiga. De skulle lära sig att veta sin plats av de vuxna. Och tiden ordnades. "Äta har sin tid och leka har sin tid!" sa min mormor. Skoldagen delades mekaniskt in i lektioner och raster. Kyrkklockorna ringde och stämpeluren slog till. Barndomen och leken var inte längre ett gemensamt inre tillstånd hos oss alla utan en avgränsad tid som tjänade som förberedelse för det verkliga livet, det vuxna livet, det ordnade livet.

Hierarkin banade också väg för ett omfattande förtryck av barn och ungdomar i allmänhet och av vissa barn i synnerhet. De oäkta barnen stod lägst i status, de föräldralösa liksom de fattigas barn hade det inte mycket bättre, särskilt inte i skolan. Ett barns värde var ingenting i sig självt utan helt bero-

– Många ungdomar har svårt att se något positivt i vuxen världen. Att bli vuxen är inget framtidsprojekt för dem.

ende av barnets tillhörighet. Barnet var en ägodel och en framtidsinvestering. Övergripenheten var legio. Barnets egen vilja växte i skogen.

Brukssamhället kom att markera kulmen för denna patriarkala epok i vår nordiska historia. Jag minns de uppländska brukssamhällena från min egen barndom. Direktören bodde längst upp vid bruksgatan, ingenjörerna därefter, så förmännen och längst ned låg arbetarbostäderna, ofta lite vid sidan av huvudgatan. För oss barn var brukets tennisbana själva symbolen för detta samhälle. Den var ofta ledig men alltid läst. Om vi tog oss över staketet och spelade ändå, vilket vi gjorde ibland, kunde inte bara vi själva utan också våra föräldrar hamna i stora svårigheter. Sådan pojke, sådan far!

Urbaniseringen drevs fram av ekonomiska krafter. Också staden var starkt segregerad i sin inre struktur. Barn utnyttjades hänsynslöst i tillverkningsindustri och servicenäring. Barnprostitutionen var omfattande. De medellösa barn såldes på auktion till lägstbjudande.

Det finns alltså inga skäl att idealisera den tidiga staden som uppväxtmiljö. Den erbjöd en hård tillvaro, och många barn gick under

¹⁾ aga=revse

innan de blev vuxna. Det skydd mot alltför brutala övergrepp barn ibland trots allt kunde ha i ett bra fungerande litet samhälle på landet (det fanns onda samhällen också) fanns sällan i staden.

Stadens frizoner

Samtidigt tror jag många barn upplevde staden som en befrielse. Bland alla människor i staden kunde barn och ungdomar finna varandra och börja skapa de frizoner, som är ett av stadens kännetecken. Den totala sociala kontroll som landsbygden och brukssamhället erbjöd var inte längre möjlig i staden, och barnen tog vara på tillfället. Gäng bildades, hemliga platser togs i anspråk, lekar och annan verksamhet utanför de vuxnas insyn och kontroll började blomstra. En motkultur, en barnens egen undergroundrörelse växte sig allt starkare.

I storstaden bildades de första revolutionära cellerna i barnens egen frihetsrörelse. Enstaka frihetskämpar har alltid funnits, också på landet och i mindre samhällen. Emil i Lönneberga är inte den enda. De fick föra en heroisk kamp i sin ensamhet och drabbades av hård repression – eller under senare tid av läkares eller psykologers diagnoser. Men i staden var barnen fler och där fanns det större möjligheter att finna gömställen. Här kämpade sig barn och ungdomar till något av det svängtrum och den egna initiativkraft som nomadbarnen en gång hade naturlig tillgång till. Men inte utan risker. För det fanns en viktig skillnad. Stadens barn fick klara sig själva. De vuxna var helt enkelt inte intresserade av ett samspel på lika villkor. De ville ha insyn och kontroll utan att dela med sig av makt och inflytande.

Århundraden av patriarkat hade kanske mer förändrat de vuxna än barnen. Den norske författaren Jostein Gaarder beskriver i sin världssuccé *Sofies värld* (Rabén & Sjögren 1993) detta till synes oöverkomliga helvetesgap dem emellan så här:

För barnen är världen – och allt som finns där – någonting nytt, någonting som väcker förvåning. Så är det inte för de vuxna. De flesta vuxna tycker att världen är någonting ganska vanligt.

Men filosoferna tycker annorlunda. En filosof har inte lyckats vänja sig vid världen. För henne, eller honom, är världen fortfarande

någonting oerhört – ja, någonting gåtfullt och mystiskt. Filosofer och småbarn har alltså en viktig egenskap gemensam. Man kan säga att en filosof hela livet är lika känslig och lyhörd som ett barn.

Gaarders kärnfråga är hur fler vuxna ska kunna omskolas, eller kanske snarare *återskolas*, till filosofer och ser det som en förutsättning för att de på nytt ska bli värdiga att umgås med barn i ett mer levande och utvecklande samspel.

Är en sådan repatriering till det gåtfulla barndomslandet verkligen möjlig? Och är ett samspel av detta slag någonting som gagnar både barn och vuxna? Eller måste vi acceptera den polarisering och segregation som nu finns mellan ungdomsvärld och vuxenvärld som något oundvikligt eller rentav gott? Om vi tror på ett närmande generationerna emellan – på vems villkor ska det i så fall ske?

Det kan ibland finnas något lömskt och försåtligt i vårt vuxna bekymrande över hur barn och ungdomar har det. Vi iakttar ungdomsvärlden utifrån och tycker oss se problem av olika slag; arbetslöshet, ensamhet, missbruk och kriminalitet. Programmet för den här konferensen ger fler exempel på detta. Och problemen finns förstås verkligen där. Jag är själv ingen filosof, i varje fall inte skolad som sådan, utan praktiskt verksam skolläkare – så jag vet.

Projektion

Men det finns också en risk för projektion. Låt mig ta ungdomssjälvmoden som ett exempel bland många tänkbara. På en av de skolor där jag arbetar inträffade ett självmord för bara några veckor sedan. En femtonårig pojke tog livet av sig. Det var en fruktansvärd händelse, och skolan har inte varit sig lik sedan dess. Men är det ett ungdomsproblem? Självmord är alltså någonting mycket vanligare bland vuxna, inte minst bland äldre.

Det finns ibland en föreställning om att barn borde få slippa de problem som vi vuxna ständigt omges av, att de borde få växa upp i en skyddad värld, fri från svårigheter av allvarligt slag. "Tids nog blir du vuxen, då kommer bekymren!"

Så ser vi på ungdomarna, ser de problem som livet självt rymmer och förfäras, kanske mest över oss själva. Men vi väljer att definiera problemen som ungdomsproblem och skyddar oss på det sättet mot den självrannsakan vi inte förmår att genomföra på ett konstruk-

tivt sätt. Eftersom vi inte har vare sig vana eller verktyg för en sådan meningsfull självanalys hamnar vi lätt i förlamande skuld eller tröttsam självömkan. Det orkar varken vi själva eller våra ungdomar med, och därför väljer vi i stället projektionens enkla väg. Om de vuxna i samhället kunde ta ansvar för sig själva och sina liv och vara beredda att dela sin vanda och sin erfarenhet, utan anspråk på att veta bäst skulle det också vara enklare för ungdomarna att närma sig oss med det som angår både dem och vårt gemensamma rum.

De flesta problem är nämligen gemensamma för barn och vuxna. De ökande klyftorna i samhället. Droger, självdestruktivitet och våld. Bristen på arbete och kärlek. Det rastlösa surfandet, inte bara på vägorna och nätet utan på livet självt. Inför ett hotfullt framtidsperspektiv måste vi också fråga: Kan vi längre försvara en segregation när vi behöver all den kraft vi bara kan utveckla gemensamt?

Jag tycker inte det. Men då återkommer den tidigare resta frågan med förnyad styrka: På vems villkor ska ett närmande ske? Vem har mest att vinna och minst att förlora?

Vägar vi ett verkligt möte kommer vi att märka att mycket har hänt i barnens och ungdomarnas värld medan vi har varit frånvarande. Det är inte bara våldet och självdestruktiviteten som har ökat, det är inte bara droger och musik som färdas fritt över gränser, det är inte bara känslökyla och cynism som breder ut sig. I barnens och ungdomarnas värld finns också en värme och gemenskap, ett lågmält uppror och självklart ansvarstagande – samt en frisk oro över oss vuxna, vår vilshenhet och den värld vi är på väg att lämna efter oss. Allt detta har gjort mig starkt berörd.

I staden har utvecklingen gått snabbast. De nordiska storstäderna är nu en smältdegel av gammalt och nytt, av land och stad, av nord och syd. Våra ungdomar rör sig över världen, invandrare och flyktingar bidrar med sina erfarenheter, långt utanför debattsidor och TV-soffor pågår viktiga samtal som rör vår gemensamma framtid. Frågan är alltså om vi verkligen vill vara med – och hur det i så fall ska gå till.

Förändra skolan

Skolan borde kunna vara en mötesplats. Men då måste något grundläggande ske i skolans arbetssätt och i synen på kunskap och barn. I

alla de nordiska länderna bär vi med oss en tung ballast från den gamla klosterscholans tid, en skola som var maktens effektiva instrument i det systematiska underkuvandet av barn och deras kreativitet. Vi har långt kvar till den ibland formulerade visionen om skolan som ett bildningscentrum, dit lärare och elever söker sig av fri vilja för att göra resor tillsammans i det gemensamma utforskandet av världen och människans själ.

Samtidigt finns just i de nordiska länderna spröda plantor av nytt tänkande, ännu spridda och isolerade, men ändå förvånansvärt livskraftiga och därför hoppgivande. Initiativen kommer ofta från elever och föräldrar själva tillsammans med enstaka hängivna lärare. Motståndet är stort från systemets försvarare med varierande politisk kulör. Dessa ståndaktiga tennsoldater kallar sig kunskapens advokater, men demonstrerar sitt förakt för verklig kunskap när de på ett närmast maniskt sätt fixerar sig vid basämnen, betygssystem och mätbara prestationer. Skolan måste en gång för alla befrias från pekpinna, översitteri och sin egen inneboende tristess. Först då kan den bli den bro mellan barns och vuxnas bildning och livserfarenhet som våra samhällen så desperat behöver.

FN-konventionen om barnets rättigheter är en annan möjlig mötesplats. Här lyser genom texten en respekt för barnet som medvandrare, ovanlig i officiella dokument av det slaget. Därför är det arbete som nu pågår i alla de nordiska länderna med syfte att nå en djupare förståelse för konventionens egentliga innebörd bland det viktigaste att koncentrera sig på under de närmaste åren. Men förståelsen måste följas av handling.

I barnkonventionens artikel 12 understryks dialogens betydelse. Inga beslut som gäller ett barn får fattas utan att barnet först hörs i frågan, vare sig i familjen, skolan, domstolen eller samhället i stort. Kanske borde inte heller några konferenser som gäller barn och ung-

Eva Renhammar, Malmö

”I Lars H Gustafssons föreläsning fäste jag mig bland annat vid tanken om skolan mitt i byn. Det är både en fantastisk och ganska enkel åtgärd. I Malmö har vi decentraliserat förvaltningen. Nu kan man använda gemensamma lokaler i det lokala arbetet. Man måste skapa fysiska möjligheter för möten och gemensamt ansvarstagande, eftersom de naturliga mötesplatserna försvunnit.

Vi har en del att lära från invandrargrupperna. Pakistan Cultural Society i Malmö har cirka 300 medlemmar. Man menar att man inte har några problem med droger och kriminalitet bland ungdomarna. Föräldrarna tar ansvar, inte bara för sina egna barn, utan också för varandras. Det finns en naturlig respekt för att man gör så. Och så har man gemensamma fester – barn, ungdomar och vuxna tillsammans – utan alkohol.”

domar få äga rum utan att finna meningsfulla former för deras eget deltagande.

Men verklig dialog är inte bara en fråga om form. Det handlar till slut om något mycket djupare. För att nå dit behöver vi verkligen den omskolning till filosofiskt tänkande som Jostein Gaarder talar om. Några lyckas väl med detta, men det tar vanligen lång tid. Farmor i Tove Janssons *Sommarboken* (Bonnier 1972) är en av dem. Boken handlar om hur Sophia och hennes farmor tillsammans upptäcker ön under en sommar. De kommer varandra mycket nära. Leken, fantasin och det gemensamma utforskandet av naturen för dem samman. Men de samtalar också om allt mellan himmel och jord. Leken för dem nära tillvarons innersta mysterier.

Vid ett tillfälle kommer de in på frågan om djävulens och helvetets existens. Sophia tror på både Gud, djävulen och helvetet. Farmor kan möjligen vara öppen för Guds existens, men man anar att hennes gudsbild ser annorlunda ut än Sophias. Djävulen och helvetet kan hon då rakt inte tro på. Samtalet blir eldfängt och samtidigt ett källfriskt inlägg i debatten om barnets rättigheter:

Hennes farmor blev förargad och satte sig upp och sa: Jag tycker precis likadant idag.

Men det här är ju bara en lek.

Det är ingen lek, det är allvar när man pratar om Gud!

Han skulle aldrig hitta på något så dumt som att göra ett helvete.

Visst har han gjort det.

Nej det har han inte.

Jo! Ett stort väldigt helvete!

- - -

Farmorn petade komockan av skon med sin käpp bäst hon kunde, därefter sa hon:

Kära barn, jag kan inte med bästa vilja i världen börja tro på djävulen i min ålder.

Du kan tro som du vill men du måste lära dig tolerans.

Och vad är det då, frågade barnet trumpet.

Det är att respektera andras åsikter.

Och vad är respektera! skrek Sophia och stampade i marken.

Att låta andra tro som de vill! ropade hennes farmor. Jag låter dig tro på fan och du låter mig låta bli.

Jag skulle önska att den respekten kan få prägla både den här konferensen och vårt fortsatta arbete tillsammans med barn och ungdomar för att utveckla våra storstäder till de skapande verkstäder de har alla möjligheter att vara. Respekt för ungdomarnas och vårt eget behov av lek, gemenskap, lärande – och tillräckligt rymliga frizoner!